

*Ковалишин Л. Є., кандидат політичних наук
доцент кафедри іноземних мов Воєнно -
дипломатичної академії (м. Київ)*

НАУКОВІ ЗАСАДИ ДІАГНОСТУВАННЯ ЗДІБНОСТЕЙ ДО ВИВЧЕННЯ ЧЕСЬКОЇ МОВИ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ВОЄННО-ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ

У статті обґрунтовані наукові засади діагностування здібностей до вивчення чеської мови у майбутніх фахівців воєнно-дипломатичної служби на основі виявлених фонетичних (вживання окремих фонем, інтонації, наголосу тощо), граматичних (способи утворення слів, особливості вживання дієслівних форм тощо) та лексичних (утворення деяких граматичних форм, порядок слів у реченні тощо) особливостей чеської мови у порівнянні з українською.

Ключові слова: наукові засади; здібності до вивчення чеської мови; діагностування; фахівці воєнно-дипломатичної служби.

В статті обосновані научные принципы диагностирования способностей к изучению чешского языка у будущих специалистов воєнно-дипломатической службы на основе выявленных фонетических (использование отдельных фонем, интонации, ударения и т.п.), грамматических (способы образования слов, особенности в использовании глагольных форм и т.п.) и лексических (образование некоторых грамматических форм, порядок слов в предложении и т.п.) особенностей чешского языка в сравнении с украинским.

Ключевые слова: научные принципы; способности к изучению чешского языка; диагностирование; специалисты воєнно-дипломатической службы.

The article considers scientific bases of testing future military diplomats' Czech language aptitude based on discovered phonetic (use of some phonemes, intonation, stress etc.), grammatical (methods of words formation etc.), and lexical (formation of some grammar forms, words order in the sentence) peculiarities of Czech language in comparison to Ukrainian.

Key words: scientific bases; Czech language aptitude; testing; military diplomats.

Постановка проблеми. Активний розвиток міжнародного військового та військово-технічного співробітництва, потреби держави у висококваліфікованих військових фахівцях для роботи в дипломатичних установах і представництвах за кордоном зумовлюють високі вимоги до рівня володіння ними іноземними мовами. Відповідно до „Концепції мовної підготовки особового складу Збройних Сил України” іншомовна підготовка є одним із важливих елементів професійної підготовки майбутніх військових фахівців, у тому числі фахівців воєнно-дипломатичної служби [2]. Її ефективність багато в чому залежить від їх здібностей до вивчення іноземних мов (лінгвістичних здібностей). Саме такі здібності створюють передумови для успішного засвоєння слухачами навчальної програми з дисципліни «Іноземна мова», а в кінцевій меті – успішному виконанні ними своїх професійних завдань.

Якщо методика діагностування загальних лінгвістичних здібностей, у цілому, успішно застосовується на вступних іспитах до навчального закладу воєнно-дипломатичної служби вже протягом

тривалого часу і засвідчила свою ефективність, то методика діагностування здібностей абітурієнтів до вивчення окремих іноземних мов чи груп іноземних мов не розроблена. Разом із цим існують об'єктивні і нагальні потреби у такій методиці з огляду на те, що ефективний відбір абітурієнтів до вивчення окремих мов, зокрема чеської, неодмінно підвищить якість підготовки фахівців. Традиційно вважається, що всі абітурієнти можуть вивчити будь-яку слов'янську мову з огляду на її подібність до української. Проте, практика доводить хибність такого твердження, про що свідчить значна кількість низьких оцінок саме у тих слухачів, які вивчають слов'янські мови.

Мета статті – обґрунтувати наукові засади діагностування здібностей до вивчення чеської мови у майбутніх фахівців воєнно-дипломатичної служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема діагностування загальних лінгвістичних здібностей в абітурієнтів до навчального закладу воєнно-дипломатичної служби успішно займається С.М. Настенко, нею розроблені теоретичні

та методичні основи такого діагностування, запропоновані тестові завдання, які на практиці довели свою ефективність. Деякі дослідники вивчають види лінгвістичних здібностей (Б. В. Беляев, М.К. Кабардов, Н.С. Магін, І.Е. Синиця), розроблюють методи їх тестування (Ю.А. Веденяпін, І. О. Зимня, С.Д. Толкачева, К.G. Bottfce, J.B Carroll, C.J. Cooper, F.D. Harding, V.A.C. Henmon, G. Perrert, P. Pirnsdeur, G.A Rice, E. Salomon, S.M. Sapon, M. Symonds, J.W. Todd). Проблеми діагностування здібностей до окремих груп мов дуже тісно пов'язані із проблемами типологічного порівняння рідної та іноземної мови, які стали предметом дослідження С.Н. Сироваткіної, К.К. Швачко, С.А. Швачко, П.В. Терентьева, Т.Г. Янукян, А.Е. Левицького, Л.Л. Славової, порівняльної граматики індоєвропейських мов, які активно досліджувалася О.Н. Савченко, принципами опису мов світу, які розроблені В.Н. Ярцевою та Б.А. Серебренніковим.

Таким чином, проблеми діагностування здібностей до слов'янських мов, зокрема чеської, у теоретичному аспекті не розв'язані. Ці дослідження не охоплюють особливостей чеської мови, які дозволили б обґрунтувати наукові засади діагностування здібностей майбутніх фахівців воєнно-дипломатичної служби до вивчення цієї мови і на їх основі розробити методи, прийоми і способи такого діагностування.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць з проблем порівняльної лінгвістики [1; 3 – 6] та лінгвістичний аналіз чеської та української мов дав можливість виявити особливості діагностування здібностей до вивчення чеської мов у майбутніх фахівців воєнно-дипломатичної служби, які виявляються у лінгвістичних особливостях чеської мови у порівнянні з українською та дають можливість обґрунтувати наукові засади такого діагностування. Розглянемо фонетичні, лексичні та граматичні особливості. Проаналізовані нижче особливості служать підґрунтям для подальшої розробки тестових завдань з метою прогнозування здатності абітурієнтів до вивчення чеської мови.

Порівнюючи фонетичні особливості вимови звуків та вживання інтонації в чеській мові та в українській, можна виявити

здатність абітурієнтів сприймати, засвоювати, розрізняти та вимовляти звуки нової для них іноземної (чеської) мови.

Фонетичні особливості

1. Короткість і довгота фонем: [ā] – [a], [ō] – [o], [ī] – [i], [á] – [a], [ē] – [e]. Наприклад, в чеській мові – *para – mává, gól – rok, dívka – kniha*.

2. Наявність дифтонгів: в чеській мові – [ou], [au], [eu]. Наприклад, *moucha, auto, feudál*.

3. Наявність специфічних фонем: в чеській мові – [rž], [rš] – альвеолярний. Наприклад, *řada, rekař*.

4. Альвеолярна вимова фонем – [n], [t], [d] в чеській мові. Наприклад, *schody, city, tenký*.

5. М'які (палатальні) фонем [dʲ], [tʲ], [ŋ] в чеській мові у порівнянні з українською. Наприклад, *tělo, dělo, něso*.

6. За акустичним враженням чеські фонем [ž], [š] м'якші за українські. Наприклад, *žak, škola*.

7. На відміну від української мови, у якій більшість приголосних можуть бути і в м'якому, і в твердому варіанті, в чеській мові усі приголосні звуки, за винятком кількох, тверді. До м'яких приголосних належать непарний приголосний [j], а також [dʲ], [tʲ], [ŋ], яким відповідають тверді члени їх пар [d], [t], [n]. Наприклад, *dím – dym, ti – ty, zvoní – zvony*.

8. Наголос в чеській мові постійний і падає на перший склад. Якщо перед словом знаходиться прийменник, то інтонація переходить на нього. Наприклад, *Moskva [Móskva], do domu [dódomu]*.

9. Інтонація. Специфіка інтонації чеської мови виявляється в тому, що зміни висоти тону використовуються в ній для створення так званої мелодики речення. Наголос у реченні припадає або на слово, або на словосполучення, яке є ядром висловлювання.

Спадна інтонація у стилістично нейтральних реченнях і стрибкоподібне підвищення інтонації у питальних і спонукальних реченнях. Наприклад, *To je pravda. ↓ Je to pravda? ↑ [7, с. 42]*.

Особливості вживання дієслівних форм

1. Наявність двох форм кондиціоналу теперішнього і минулого часу (*kupovali*

bychom i byli bychom kurovali), які різняться за значенням та вживанням.

2. Послідовно виражається категорія назв істот / неістот неособовими дієслівними формами (дієприкметниками на *-l*, пасивними дієприкметниками та ін.), які узгоджуються з іменниками. Наприклад, *Ženy mluvily. Stoly staly. Muži mluvili.*

3. Ад'єктивізація дієприкметників теперішнього часу дійсного стану. Наприклад, *kvetoucí (strom).*

4. Розрізнення дієприслівників у часі (теперішній і минулий час), а також по числам і родам. Наприклад,

Дієприслівник теперішнього часу

інфінітив	чол. рід	жін. і сер. рід	множина для всіх родів
brát	bera	berouc	berouce

Дієприслівник минулого часу

інфінітив	чол. рід	жін. і сер. рід	множина для всіх родів
vynést	vynesši	vynesši	vynesše

5. Більш регулярне утворення віддієслівних іменників, які зберігають відмінності за видом, типу *plnění – splnění, zvyšování.*

6. Регулярне вживання дієслова-зв'язки у формах теперішнього часу. Наприклад, *Jsem zdrav. Otec je nemocen.*

Особливості вживання прикметника

1. Більш обмежене вживання форм коротких прикметників.

2. Більш широкі можливості вживання присвійних прикметників типу *otcův, bratrův, matčín, sestřín.*

3. Неготожне морфологічне вираження в чеській і українській мовах категорії назв істот / неістот знаходить своє морфологічне відображення лише у формах знахідного відмінка однини і називного відмінка множини [8, с. 53]. Наприклад,

Знах.в. одн. *Dívám se na ženu. Dívám se na stůl. Dívám se na pana.*

Н. в. мн. *To jsou čeští profesori. To jsou české ženy. To jsou české stoly. To jsou česká děvčata.*

Особливості вживання іменника

На відміну від української мови в чеській категорія іменників – живих істот обмежується рамками лише чоловічого роду. Іменники ж. р., а також іменники сер. р., які означають живі істоти, формальних показників живих істот не мають. Однак в рамках чол. роду категорія живих істот представлена ширше, ніж в українській. В

однині вона знаходить своє відображення не лише у формі знахідного відмінка, який співпадає з родовим, як і в українській мові, а також у формі родового, давального і місцевого відмінків.

Крім того, у множині категорія назв живих істот в чеській мові знаходить широке морфологічне відображення також у формі називного відмінка множини, де вживаються особливі закінчення *-i, -ové, -é*, але на відміну від української, вона не отримує відображення у формі знахідного відмінка множини. Наприклад: *Н.в. одн. To jsou Češi. To jsou Arabové. To jsou optimisté. З.в. мн. Vidím pany. Vidím Čechy. Vidím optimisty.*

Особливості словотворення

1. Одним з найбільш продуктивних способів словотворення є морфологічний, який включає афіксальний спосіб, безафіксальне словотворення і словоскладення. Суфіксальним способом утворюються переважно прислівники і прикметники. Наприклад, *kniha – knížka, knihovna, knihovník, knihovnice, knihař – knihařka, knihařský, knihařství, knižní, knižnost, knihovnický, knihovnička, knihovnictví, knihovat.*

2. Префіксальний спосіб особливо типовий для дієслів: *nést – donést, přinést, zanešt, odnést, přenést, poponést, unést.*

3. Безафіксальним способом від дієслів та прикметників утворюються іменники: *létat – let, běhat – běh, černý – čern.*

4. До афіксального способу можна зарахувати і утворення слів на основі дериваційної універбізації: *tryskové letadlo – tryskač, vlečný vůz – vlečňak, zubní lékař – zubař.* Останній спосіб дуже продуктивний в чеській мові. На його основі формуються слова, які відносяться до розмовної мови [7, с. 67].

5. Словоскладання в чеській мові не має такого широкого розповсюдження, як в українській. Так, українським складноскороченим словам із значенням агентивності або знаряддя дії в чеській мові часто відповідають суфіксальні найменування, часто складені. Пор.: *орденоносець – nositel řadu, книговидавець – vydavatel knih, радіослухач – rozhlasový posluchač, свідок – očitý svědek* [7, с. 314].

6. Морфологічно-синтаксичний спосіб представлений декількома лексико-семантичними розрядами – це назва особи за

певною ознакою, професією або родом занять, назви спортивних ігор, страв і продуктів харчування, а також окремі найменування: *nemocný, vedoucí, studující; kopaná, košíková; telecí, skopové, hovězí; taneční*.

7. Яскравою характерною особливістю чеської мови є утворення практично без обмежень співвідносних за родом занять пар слів чол. і жін. роду, які означають особи за професією, родом занять: *ředitel – ředitelka, poslanec – poslankyně, bojovník – bojovnice, filolog – filoložka*.

На відміну від української мови в чеській мові більш послідовна родова диференціація (в залежності від статі) характеризує також іменники, які означають чоловічі і жіночі прізвища: *Marek – Marková, Ševčenko – Ševčenková*.

Синтаксичні особливості

1. Одною із основних відмінностей в побудові чеських та українських речень є те, що в чеській мові послідовно вживається дієслово-зв'язка у формах теперішнього часу: *babička je zdráva, otec je lékařem*. Обов'язкове вживання дієслова-зв'язки у всіх часах (*otec je zdrav, otec byl zdrav, otec bude zdrav*) обумовлює необов'язкове вживання в чеській мові особових займенників у функції підмета, тоді як в українській мові пропуск зв'язки пов'язаний з обов'язковим вживанням особових займенників: *jme spokojeni, dnes jsem doma, jsme pro mír*.

2. В чеській мові у порівнянні з українською менш виражена тенденція до вживання односкладових речень. У певній мірі це виражається у тому, що в українській мові частіше, ніж в чеській, виконавець дії чи носій ознаки (стану) виражається формами непрямих відмінків або ж взагалі залишається невираженим: *Helena není doma. Pavel nemá kam jít. Válka nebude. Na dvoře nikdo nebyl*.

Одні і ті ж функціональні потреби можуть висловлюватись в обидвох мовах різними граматичними засобами. Так, наприклад, українським односкладовим реченням (інфінітивного типу з давальним особи і, як правило, модальними предикативами) в чеській мові відповідають у більшості випадків особові кондиціональні конструкції, утворені від модальних дієслів: *Jak bych vás nechápal! Měl by sis pospížit!*

3. Для вираження обумовленої дії, характерної для розмовної мови, в чеській мові в експресивній функції вживається інфінітивна конструкція, а в українській – конструкція з незмінним імперативом: *Mít já peníze, koupil bych si auto. Být já mladší, jel bych tam* [9, с. 250].

В чеській мові порядок слів є відносно вільним, але не довільним. У порівнянні з українською мовою є певні відмінності:

а) Дієслово-присудок на першому місці стоїть доволі рідко, за винятком безсуб'єктних речень, а також речень, в яких суб'єкт відомий з контексту: *Svitá. Sedím celý den doma*.

б) В реченнях, що починаються з обставини, з дієслівним присудком, який логічно не виділений, дієслівний присудок йде за обставиною: *Večer jede otec do Kijeva. V pátek přijede do Moskvy Pavel*.

в) В так званих загальних питаннях (запитальне речення без запитальних слів) дієслівний присудок в чеській мові ставиться на перше місце частіше, ніж в українській мові: *Koupil sis ten slovník? Pojede Jaroslav do Brna?*

4. Суттєві відмінності між чеською та українською мовами спостерігаються в розміщенні ненаголошених слів (так званих енклітик) у реченні. Енклітики займають в реченні, як правило, місце після першого синтаксичного члена речення, тобто після першого наголошеного слова або словосполучення: *Vlasta ho má rada. Dnes mu to povím. Domů jsem se vrátil pozdě večer*.

Таким чином, аналізуючи та порівнюючи граматичні особливості, тобто особливості, які пов'язані із закономірностями формотворення і словозміною, в чеській та українській мові, можна створити комплекс тестових завдань для виявлення здатності засвоєння граматики чеської мови майбутніми фахівцями військово-дипломатичної служби. Визначення граматичних особливості є надзвичайно важливим, оскільки їх врахування для створення тестових завдань дасть можливість виявити здатність абітурієнтів до запам'ятовування граматичних правил, правильного розуміння частин мови та їх утворення, а також правильного використання мовлення на незнайомій для них іноземній (чеській) мові.

Орієнтуючись на лексичні особливості словникового складу чеської мови порівняно з українською, можна спрогнозувати здатність абітурієнтів сприймати, розрізняти і засвоювати слова та вирази незнайомої їм іноземної мови, а також уміння працювати зі словниками. Аналіз цих особливостей дасть можливість створити комплекс тестових завдань на їх основі, що дозволить виявляти здатність абітурієнтів до роботи з лексичним матеріалом на заняттях з іноземних (чеської) мови.

Висновки. Обґрунтовані наукові засади діагностування здібностей до вивчення чеської мови у майбутніх фахівців військово-дипломатичної служби на основі виявлених фонетичних, граматичних і лексичних особливостей чеської мови у порівнянні з українською.

Фонетичні особливості пов'язані із специфікою вживання у чеській мові окремих фонем, інтонації, наголосу тощо; лексичні – із способом утворення слів тощо; граматичні – із утворенням деяких граматичних форм, порядком слів у реченні тощо. Всі ці особливості є основою для розроблення засобів діагностування здібностей майбутніх фахівців військово-дипломатичної служби засвоювати чеську мову.

Перспективи подальших досліджень. На основі обґрунтованих наукових засад діагностування необхідно розробити та експериментально підтвердити методику діагностування здібностей до вивчення чеської мови у абітурієнтів до навчального закладу військово-дипломатичної служби.

Література

1. Левицкий Л.Э. Сравнительная типология русского и английского языков: [підручник] / Л.Э. Левицкий, Л.Л. Славова. – Житомир: ЖГУ, 2005. – 204 с.
2. Наказ Міністра оборони України “Про затвердження Концепції мовної підготовки особового складу Збройних Сил України та Плану реалізації Концепції мовної підготовки особового складу Збройних Сил України” № 267 від 01.06.2009 р. – Офіц. вид. – К.: МО України, 2009. – 29 с. – (Нормативний документ Міністерства оборони України. Наказ).
3. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов: [підручник] / [під ред. Ю.О. Жлуктенка]. – К.: Наукова думка, 1981. – 358 с.
4. Принципы описания языков мира: [навчальний посібник] / [Отв. ред. В.Н. Ярцева, Б.А. Серебренников]. – М.: Наука, 1976. – 348 с.
5. Савченко А.Н. Сравнительная грамматика индоевропейских языков: [навчальний посібник] / А.Н. Савченко. – М.: Высшая школа, 1974. – 412 с.
6. Швачко К.К. Введение в сравнительную типологию английского, русского и украинского языков: [підручник] / К.К. Швачко. – К.: Вища школа, 1977. – 150 с.
7. Широкова А.Г. Чешский язык / А. Г. Широкова, В.Ф. Васильева, А. Едличка. – Москва : МГУ, 1990. – 344 с.
8. Широкова А.Г. Чешский язык [учебник для 1 и 2 курсов] / А.Г. Широкова, П.Адамец, Й.Влчек, Е.Роговская. – М. : Высш. шк., 1988. – 544 с.
9. Bischová J. Čeština jako cizí jazyk : [učební pomůcka] / J.Bischová, H.Confortiová, J.Cvejnová, M.Čadská, J.Holub, L.Lánská, Z.Palková, M.Turziková. – Praha : EDR, 2001. – 344 s.